

מדינת ישראל
משרד החינוך והתרבות

דוח ועדת ההיגוי
לקידום החינוך למחוננים
בישראל

אב תשס"ד

יולי 2004

תמצית מנהלים

סיכום המלצות ועדת ההיגוי לקידום החינוך למחוננים בישראל

אוכלוסיית היעד

1. **מומלץ להרחיב את הגדרת אוכלוסיית היעד, באופן שתכלול מחוננים ומצטיינים.** החיתוך יעשה על פי רמת הנדירות המגדירה את קו המחוננות ואת קו המצוינות. הוועדה קובעת את ההגדרות הסטטיסטיות האלה:

מחוננים: האחוזון העליון של האוכלוסייה בכל שנתון בכל אחד מתחומי המחוננות כפי שיוגדרו להלן ובתנאי שיעמדו גם בקריטריוני המוטיבציה והיצירתיות המוגדרים להלן.

מחונני-על: קבוצה קטנה של תלמידים מהמחוננים בכל תחום (10–15 בכל שנתון) שהיא קבוצת עילית ייחודית וזיהויה וטיפוחה הם נושא בעל עדיפות לאומית ממדרגה ראשונה.

מצטיינים: חמשת האחוזים העליונים של האוכלוסייה בכל שכבת גיל, בכל אחד מתחומי המחוננות כפי שהוגדרו לעיל, ובתנאי שיעמדו גם בקריטריוני המוטיבציה והיצירתיות המוגדרים להלן.

דרישות נלוות להגדרת המחוננות:

הוועדה קובעת כי הגדרת המחוננות כוללת שני תנאים נוספים, מעבר לחריגות הסטטיסטיות הייחודיות:

א. רמת מוטיבציה (התמדה, נחישות) שהיא מעל לחציון השנתון.
ב. רמת יצירתיות שהיא מעל לחציון השנתון.

2. **מומלץ להרחיב את קשת תחומי הכישרון הכלולים בהגדרה של האוכלוסייה ולהוסיף** כישרונות בתחומי דעת ספציפיים כמו אמנויות, מדעים מדויקים, שפות וספורט, וזאת מעבר לרמת האינטליגנציה הכללית.

3. הוועדה ממליצה לנקוט מדיניות מעורבת ביחס להגדרת המחוננים. המצטיינים יוגדרו באופן מקומי, על פי מצטייני בית ספר או מצטייני היישוב, ואילו המחוננים יוגדרו באופן ארצי.

איתור מחוננים

1. כלי איתור עבור מגוון האינטליגנציות

הוועדה ממליצה לפתח, לבחון ולגבש מגוון של כלים מהימנים ותקפים. בכל מקרה יש להוסיף התייחסות למוטיבציה, להתמדה וליצירתיות.

2. טווח הגילאים לאיתור מחוננים וטיפוחם

א. הוועדה ממליצה כי טיפוח המחוננים יחל בגיל מוקדם ככל האפשר ויימשך ברציפות עד סוף כיתה י"ב.

ב. המחלקה למחוננים במשרד החינוך תשמש "כתובת" שאליה יוכלו לפנות הורים אשר אבחנו כישרונות מיוחדים בילדיהם בגיל צעיר מאוד. מומלץ כי ילדים כאלה יזכו לאבחון פרטני. אם יוכר הכישרון של הילדים האלה, יקבלו ההורים הדרכה וסיוע כספי לטיפול ילדם.

ג. הוועדה סבורה כי בעת איתורם של המצטיינים והמחוננים יש לנקוט מדיניות של אפליה מתקנת לטובת בנות ולטובת מצטיינים ומחוננים משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות, בתנאי ששיעור התיקון לא יעמיד את המועמדים בנחיתות כלפי שאר המחוננים בהגיעם למסגרות הטיפול.

המלצות בתחום הפדגוגי

1. הוועדה קובעת כי תכניות טיפוח המחוננים יכוונו, מעבר להיבט האינטלקטואלי וההישגי בתחום הרלוונטי לכישרון, גם להיבטים אישיותיים וחברתיים. בוגר תכנית טיפוח למחוננים צריך להיות אדם בעל מחויבות חברתית ובעל רמת מוסריות ואנושיות גבוהה. הוועדה מבקשת לראות במחוננים הבוגרים "אליטה משרתת".

2. מומלץ להשתמש במגוון של שיטות טיפוח והעשרה למחוננים ולמצטיינים: האצה, הרחבה, העשרה והעמקה. הבחירה בין השיטות או יצירת צירופים שלהן ייעשה על פי אופייה של התכנית הספציפית, על פי יכולותיהם ונטיותיהם של התלמידים, ועל פי כישורי המורים המשתתפים בתכנית.

3. מומלץ לקיים מגוון של מסגרות לימוד לטיפול מצטיינים ומחוננים, כדלקמן:

3.1 כיתות הומוגניות, ימי העשרה מרוכזים וחוגי העשרה, שכבר קיימים והוועדה ממליצה לשמרם ולהרחיבם: מסלולי הנחיה בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה וכן בקורסי קיץ באמצעות מומחים שיעברו הכשרה מיוחדת; מסלולי קידום והאצה על פי תחומי תוכן ייחודיים ושילוב במוסדות להשכלה גבוהה - לתלמידי הכיתות ההומוגניות בבתי הספר היסודיים והעל-יסודיים; קורסים אקדמיים שיוכרו כחלופה לבחינות בגרות ו/או קורסים בית-ספריים שיינתן להם קרדיט אקדמי.

3.2 בתי ספר ייחודיים למחוננים, במטרה ליצור סביבות הוליסטיות ייעודיות על בסיס של נורמה ארצית. (הוועדה ממליצה על הקמת 3 בתי ספר – בצפון, במרכז ובדרום).

3.3 מרכזי משאבים (בבתי ספר שאין בהם כיתות ייחודיות הומוגניות) שיאפשרו לתלמידים להתמחות בלמידת חקר בתחומי דעת שונים ולהעמיק ולהעשיר את התכנית הרגילה, וזאת באמצעות חומרי למידה שיפותחו במיוחד.

3.4 מסגרות למחונני-על: תלמיד שיאובחן כמחונן-על, יתמנה לו מדריך/מנחה מיוחד, בשכר, שיקדם אותו.

3.5 מסגרות טיפוח פרטיות: הוועדה ממליצה להעמיד תחת פיקוח פדגוגי ממשלתי את כל מסגרות הטיפול הפרטיות הפועלות כיום וכן לסייע להן תקציבית על פי קריטריונים שיקבעו.

4. הוועדה ממליצה לפתח יחידות לימוד, במקצועות הנכללים בתכנית הלימודים הפורמאלית ובנושאים שמחוץ לה, על פי תכנית עבודה ייעודית שתוצע על ידי צוות משותף למחלקה למחוננים, לאגף לתכניות לימודים, למפמ"רים ולגופים חיצוניים שונים לפי הצורך.

5. הוועדה קובעת כי ההוראה והחינוך למחוננים הן דיסציפלינה פדגוגית ייחודית. יש לפתח מסגרות ומסלולים להכשרת מורים ייעודית לחינוך למחוננים. ההכשרה תתמקד בהיכרות עם הסוגיות התיאורטיות בהוראת מחוננים ועם הנעשה בשטח בארץ, בעיצוב ובגיבוש של דרכי

עבודה הנותנת מענה למכלול הצרכים של אוכלוסיית המחוננים ובהתנסות מעשית מודרכת בהוראת מחוננים מלווה ברפלקציה.

6. תחיקה: חוק חינוך המחוננים

החוק המוצע קובע את זכותם של ילדים מחוננים ומצטיינים ללמוד בסביבה חינוכית מעצימה ואת הסטנדרטים הבסיסיים המקובלים בעולם המערבי לשמירה על סביבה כזו, כמו גם הסדרים ארגוניים לביצוע הוראות אלו.

7. מחקר

כל פעילויות החינוך למחוננים ולמצטיינים בישראל תלווינה במחקר ובהערכה. הנושאים למחקר יהיו כלי האיתור, דרכי הטיפוח והשיטות להערכה ולמעקב.

8. שינויים ארגוניים בתוך משרד החינוך

- 8.1 מומלץ להקים אגף למחוננים במשרד החינוך שיכלול מחלקות מותאמות לתחומי הפעילות.
- 8.2 מומלץ למנות ועדת היגוי קבועה שתמונה על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית באישור מנכ"ל משרד החינוך. חברי הוועדה יהיו בעלי הכשרה מקצועית וניסיון במחוננות ובחינוך למצוינות בתחומי הדעת השונים. הוועדה תפעל כועדת מקצוע לכל דבר ועניין.
- 8.3 מומלץ להקים מועצה ציבורית, שחבריה ייצגו את משרד החינוך, את המוסדות להשכלה גבוהה, את השלטון המקומי, את משרד המדע, את ההורים וארגוני עמותות הנוטלים חלק בפעילות למען המחוננים והמצטיינים בישראל. המועצה והעומד בראשה ימונו על ידי שרת החינוך.

עמוד	תוכן עניינים
2	הקדמה
3	רקע
5	עקרונות יסוד למסמך מכוון בנושא החינוך למחוננים
7	תיאור התכניות הקיימות במגזר הציבורי במסגרות פרטיות
10	הגדרות למחוננות תחומי המחוננות והכישרון רמת המחוננות – הגדרה סטטיסטית דרישות נלוות להגדרת המחוננות נורמות מקומיות וארציות מחונני-על דמות הבוגר של תכניות החינוך למחוננים
13	איתור מחוננים ומצטיינים
15	טיפול והעשרה עקרונות שיטות טיפוח והעשרה מסגרות ארגוניות ומסלולי טיפוח לקידום מצטיינים ומחוננים טיפול מחונני-על הכשרת מורי מחוננים
19	שינוי מבנה ארגוני ושדרוג לאגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים
22	תחיקה
30	סדר יום מחקרי
31	מקורות התנגדות לטיפול מחוננים
34	נספח א : רשימת חברי ועדת ההיגוי
35	נספח ב : רשימת דוחות קודמים

הקדמה

בינואר 2003 מינה יו"ר המזכירות הפדגוגית, פרופ' כץ, ועדת היגוי מקצועית לחינוך מחוננים. נספח א' מפרט את שמותיהם ואת תפקידיהם של חברי הוועדה. ועדת ההיגוי נפגשה לתריסר ישיבות הן במליאתה והן במסגרת שלוש ועדות משנה שהקימה מתוכה, ועיינה בעשרות מסמכים ודוחות שהונחו לפניה. מסמך זה הוא תוצר הדיונים והדוחות הכתובים הללו. התפיסה הבסיסית של ועדת ההיגוי לגבי תפקידה הייתה, כי המלצותיה צריכות להיות מעשיות ומוגדרות. ברוח זו נתקיימו הדיונים ובהתאם לכך נכתב מסמך זה. דוח הוועדה נועד לסכם את נושא המחוננים ובעיקר להתוות כיווני פעולה לעתיד. נושאים, שלגביהם הוועדה לא הספיקה לגבש המלצות מפורטות לגביהם הושארו לטיפול של ועדת קבע, אשר ההמלצה להקימה, כלולה בהמלצות ועדת ההיגוי.

רקע

החובה להיענות לצרכים הייחודים של תלמידים מוכשרים במיוחד מוכרת כיום ברוב ארצות העולם וגם בישראל. קיימים נימוקים רבים לצורך בטיפול במחוננים ובמצטיינים וכמה מהם יפורטו בהמשך.

ואכן החינוך למחוננים נדון במשרד החינוך פעמים מספר. בישיבות הנהלת המשרד לאורך השנים אפשר למצוא אזכורים רבים של הנושא:

- "דמוקרטיה נבחנת בכוחה לחנך עילית של מנהיגות (העילית המשרתת)". תפקידו של משרד החינוך להיות גורם מרכזי בתחום זה" (1970).
 - "מדינת ישראל עומדת בפני משימות איכותיות רבות ומסובכות : בתחומי החברה, התרבות, הביטחון, המדע והטכנולוגיה. היא אחראית לעצמה ולעתידה ובמידה רבה גם לעתידו של העם היהודי באשר הוא. הפוטנציאל הטמון בצעיריה המחוננים הוא אחד הנכסים החשובים והיחידים העומדים לרשותה ועל כן עלינו לשאוף שנקבל 'מכל אחד לפי יכולתו' (1972).
 - "תכנית הלימודים הרגילה אינה עונה במידה מספקת על צורכיהם האינטלקטואליים והאמוציונאליים של תלמידים מחוננים, והם אינם באים על מלוא סיפוקם במסגרת הכיתה הרגילה" (1972).
 - "זכותו של הילד המחונן לחינוך התואם את צרכיו ואת יכולתו שווה לזכותו של כל ילד אחר במערכת החינוך" (1974).
 - "חלק ניכר מהתלמידים המחוננים אינם מוצאים את עצמם במסגרת חינוכית רגילה. כתוצאה מכך תלמידים אלה עלולים, לעתים, להפוך ל'מטרד' למורים, או להסתגר בתוך עצמם ולהתנתק מהנעשה בכיתה" (1994).
- ועדות שונות ישבו על מדוכת החינוך למחוננים לאורך השנים והגישו דוחות נאורים שהעיקריים שבהם מפורטים בנספח ב', אך למרות העיסוק העיוני האינטנסיבי בנושא, ולמרות תמימות הדעים ששררה תמיד בצמרת משרד החינוך באשר לצורך ולכדאיות של השקעה בחינוך מחוננים - המצב בשטח היה דל ביותר ונשאר כזה עד היום.

טבלה 1 - השוואה של השקעות משרד החינוך במחוננים ובסוגי טיפוח אחרים

תלמיד בכיתה מחוננים (על-יסודי)	5,970 ₪
תלמיד בכיתה מב"ר	7,370 ₪
תלמיד בכיתה הכוון	9,530 ₪
תלמיד במרכז חינוך	13,030 ₪
תלמיד בחינוך מיוחד	20,370 ₪

(עפ"י נתוני המינהל לכלכלה ולתקציבים, משרד החינוך התרבות והספורט, התשס"ד)

מנתוני הטבלה מתברר כי ההשקעה השולית הנוספת לתלמיד מחונן הלומד בכיתה מחוננים בעל-יסודי נמוכה במידה ניכרת מההשקעה בשאר סוגי התלמידים הזוכים לטיפול. בתלמידים מחוננים הנהנים מימי העשרה ומחוגי העשרה ההשקעה השולית הנוספת לתלמיד נמוכה בהרבה ומגיעה למאות שקלים בלבד. על פי דוח שושני ההקצאה למחוננים היא של 0.22 ש"ש בלבד, בעוד שעולה חדש מקבל 2.00 ש"ש נוספות להקצאה הבסיסית (עפ"י חוזר מיוחד למנהלי המחוזות, משרד החינוך, מינהלת השוויון, 4.5.2004).

ההורים לתלמידים מחוננים הם הנדרשים לממן את רוב העלויות הקשורות בהפעלת התכנית של "יום העשרה" (השתתפותם הכספית מגיעה לכדי שני שליש מעלות התכנית).

בשנת התשס"ד למדו בתכניות ייחודיות המופעלות על ידי משרד החינוך כ-11,400 ילדים מחוננים, שהם פחות מאחוז אחד מקרב השנתונים הרלוונטיים, וזאת בכל מסגרות הטיפול הממשלתיות ובכלל זה אלו שעלותן נמוכה ביותר.

על רקע סתירה פנימית זו, בין ההכרה בחשיבות החינוך למחוננים לבין הזנחת הנושא בפועל, החליטה הוועדה לאמץ לעצמה קו מעשי, כלומר להתמקד בשאלות קונקרטיות ולהשיב עליהן באמצעות המלצות מפורטות שניתן ליישמן.

עקרונות יסוד למסמך מכונן בנושא החינוך למחוננים

1. ההון האנושי של מדינת ישראל הוא המשאב האיכותי המרכזי העומד לרשותה בהתמודדות עם אתגרים שהמאה ה-21 מציבה בפנינו. השקעה בטיפוח כישרונותיהם של תלמידים מחוננים היא נדבך חיוני בהכשרת דור העתיד של מדענים, יוצרים ופורצי דרך.
2. שוויון ההזדמנויות בחינוך דורש השקעה דיפרנציאלית של משאבים בהתאם למאפיינים ולצרכים של כל תלמיד ותלמיד, כדי שכל תלמיד יוכל לממש את הפוטנציאל שלו באופן מיטבי. תלמידים מחוננים הם בעלי מאפיינים וצרכים מיוחדים, בדומה לתלמידים בעלי מאפיינים ייחודיים אחרים (איטיים, לקויי למידה וכו').
3. עולם הכישרון האנושי הוא רב-גוני. המחוננות יכולה להתבטא בכישורים קוגניטיביים כלליים, אמנותיים הישגיים וספורטיביים.
4. אינטליגנציה גבוהה וכישרונות אנוש אחרים הם מהויות דינאמיות הנענות לטיפול ולעיצוב. הזנחת הפוטנציאל לכישרון ייחודי פוגמת ביכולתו של המחונן לתרום בעתיד לעצמו ולחברה.
5. האפיונים והצרכים המיוחדים של תלמידים מחוננים מחייבים סביבה לימודית ייחודית ומסלולי למידה ייחודיים, הן מבחינת השיטה הפדגוגית והמורים המתאימים והן מבחינת תכניות הלימוד.

פירוט והסבר של העקרונות

חשיבותם של המחוננים לחברה - במשך עשרות אלפי שנים היו הכשרים שקבעו את רמת ההישרדות ואת מידת השגשוג של בני אדם ושל חברות אנושיות בעיקר כשרים פיזיים : כוח גופני, מהירות תנועה, חדות ראייה, דיוק בקליעה וכו'. במאות השנים האחרונות עלתה חשיבותם של שני גורמים אחרים : שליטה במשאבי טבע (אדמה, מים, מחצבים) וייחוס משפחתי. במהלך המאה העשרים חלה התפתחות נוספת, ותכונות אחרות נעשו חיוניות בשרשרת האבולוציה האינסופית. היכולת לזכור מידע, להבין מצבים ורעיונות מורכבים, לקלוט מצבים חברתיים, לחשוב בהיגיון, ללמוד מהניסיון, לתכנן, להציע פתרונות מקוריים, לפרוץ לכיוונים רעיוניים ואמנותיים, יצירתיים וחדשנים - משתנים אלה ודומיהם הם שמובילים בימינו פרטים, חברות ומדינות להצלחה ולהתקדמות.

ככל הנראה לעין תמשיך המאה העשרים ואחת להעדיף – וביתר שאת – את מגוון הכישרונות האנושיים כבסיס לשגשוג אישי וקבוצתי. איכות מאגר הכישרונות של ארגונים ושל מדינות, מידת הטיפוח של מאגר זה, ערכותם של האנשים המצוינים הכלולים בו - אלה יהיו גורמים דומיננטיים בהתקדמות המין האנושי.

מדינת ישראל התברכה ב"הון אנושי" מדהים באיכותו. טיפוח המחוננים ובעלי היכולות הגבוהות (או המצטיינים) חייב ליהפך אפוא לקו אסטרטגי מוביל במדיניות החינוך של המדינה. החברה בישראל צריכה להאמין שהילדים המחוננים יאפשרו לכול חיים טובים יותר בעתיד. הם יעסקו

במדע וימצאו המצאות, הם ישפרו את איכות החיים לאוכלוסייה, הם יעשירו את חיי האמנות, המוזיקה והספרות ויעשו אותם משמעותיים יותר.

מיצוי מרבי של הפוטנציאל האינדיבידואלי כיעד חינוכי - אחת מתפיסות היסוד הדומיננטיות של החינוך המודרני רואה בנושא המיצוי המרבי האישי יעד מרכזי לכל פעולה חינוכית באשר היא. לפי תפיסה זו תפקידה המרכזי של מערכת החינוך בכללותה הוא לסייע לכל תלמיד להתפתח לכדי מיצוי מרבי של נטיותיו ושל כישורנותיו. לשם כך יש להזניח את קו הפעולה האחיד, הקשיח, האוניברסאלי לטובת חינוך שמאופיין בגמישות, במודולאריות וברגישות לקשיים ולנקודות העוצמה של הפרט. ראיית הילד הלומד כמוקד העשייה החינוכית היא חלק משינוי מקיף שהתרבות המערבית עוברת, קרי רווחתם ואושרם של הפרטים הם יעד מדיני ראוי.

לסוג זה של אידיאולוגיה תרבותית-פוליטית ישנן השלכות ישירות על טיפוח המוחננים. גם הילד ברוך הכישרונות ראוי להשקעה מצד המדינה, השקעה שתאפשר לו להביא לידי ביטוי מרבי את יכולותיו. מתוך אותה השקפת עולם הגורסת שיש לקדם ילד מפגר, אוטיסטי, לקוי למידה ולהביא אותו לניצול מרבי של נקודות החוזק שלו - כך יש לראות גם את הילד המחונן, אשר ללא התערבות חינוכית יתפקד ברמה שהיא הרבה מתחת לפוטנציאל שלו.

במושג "שוויון הזדמנויות" יש להתייחס לעקרונות הקונסטרוקטיביים שלפיהם למידה משמעותית מתרחשת רק כאשר מתייחסים בתהליך הלמידה לכל תלמיד לפי המקום שהוא נמצא בו. לכן הילד המחונן, כמו כל תלמיד אחר, זכאי להתאמת הלמידה למאפייני החשיבה שלו ולצרכיו הקוגניטיביים, הרגשיים והאחרים. יש לקחת כל ילד מהנקודה שהוא נמצא בה ולתת לו כלים ראויים כדי שיוכל לממש את הפוטנציאל האישי שלו. יתרה מזאת, תלמידים בעלי כישורים מיוחדים מתקשים להסתגל לדרכי הלמידה ולקצב הלמידה הרגילים, והזנחתם עלולה לגרום להם לקשיי הסתגלות רגשיים וחברתיים ולהפכם לתת-משיגים.

תיאור התכניות הקיימות

המגזר הציבורי

המחלקה למחוננים מקיימת כיום שתי מסגרות בוקר ייחודיות לטיפוח תלמידים מחוננים :
כיתות מיוחדות בבתי הספר ותכניות "יום העשרה שבועי".

כיתות מיוחדות (כיתות מסלול)

כיתות מיוחדות על-אזוריות פועלות ב-5 בתי ספר יסודיים ברחבי הארץ וב-14 בתי ספר על-יסודיים. בסך הכול לומדים בכיתות אלה 2,180 תלמידים, 430 מהם בבתי ספר יסודיים, 665 בחטיבות הביניים ו-987 תלמידים בחטיבות העליונות.
תכנית הלימודים בכיתות אלה מושתתת על תכנית הלימודים הרגילה תוך הרחבתה והעמקתה, בתוספת של לימודי העשרה והאצה בהתאם לצרכים, וכל זאת בדרכי הוראה מגוונות.
לתלמידי הכיתות המיוחדות הפועלות בבתי ספר התיכוניים מוצע מסלול בחירה נוסף, המשלב לימודים אקדמיים באוניברסיטה הפתוחה ובמוסדות נוספים להשכלה גבוהה.

תכניות "יום העשרה שבועי"

תכניות יום העשרה שבועי מאפשרות לתלמידים המחוננים ללמוד פעם בשבוע במסגרת ייחודית המותאמת ליכולות ולצרכים שלהם. התכניות מתקיימות ב-44 מרכזים אזוריים או על-אזוריים שהתלמידים מגיעים אליהם בהסעות מסודרות.
תכניות יום העשרה פועלות בחלק מהמקומות לתלמידי בית הספר היסודי בלבד (לכיתות ג'-ו') ובחלקם, עד כיתות ט' או י"א.
המרכזים השונים פרוסים בכל הארץ, ומקיפים את המגזר היהודי הממלכתי והממלכתי-דתי ואת המגזרים הערבי והדרוזי (ישנם מרכזים עם אוכלוסיות מעורבות). בתכניות אלה השתתפו בתשס"ד 4,584 תלמידים.
בתכניות נלמדים תחומי דעת שונים שאינם כלולים בתכנית הלימודים הפורמלית הרגילה. תחומים אלה נלמדים בדרכי הוראה שונות ומגוונות, תוך הקפדה על רצף ועל המשכיות של חלק מהנושאים הנלמדים לאורך השנים. העקרונות המנחים הנקבעים על ידי המחלקה למחוננים הם אחידים, אך מגוון התכניות רחב ביותר, ובכל מקום התכנית מקבלת צביון משלה. מספר התלמידים המגיעים לתכנית, מיקומה הגיאוגרפי, המנהל והמורים המלמדים בה - כל אלה הם גורמים המשפיעים על אופי התכנית. במסגרות אלה ניתנת לתלמידים הזדמנות להיפגש עם ילדים הדומים להם ביכולותיהם הקוגניטיביות ובתחומי העניין שלהם.

הערה: כל התלמידים הלומדים בתכניות הייחודיות הופנו אליהן על סמך הישגיהם במבחנים הארציים הנערכים מדי שנה מטעם המחלקה למחוננים ובאמצעות זכיין מקצועי. המבחנים נערכים בכיתות ב' ו/או ג' ו/או ד' בהתאם למקומות היישוב השונים. לתכניות הבוקר שתוארו לעיל מומלצים בין 1% ל-1.5% של התלמידים שהגיעו להישגים הגבוהים ביותר יחסית לתלמידי היישובים המשולבים בתכנית ויחסית לשכבת הגיל הנבחרת.

תכניות למצטיינים

חוגי העשרה – אה"צ - זוהי מסגרת נוספת שהמחלקה למחוננים מקיימת – מחוץ לשעות הלימודים או בהמשך ללימודים: 3% מכלל התלמידים שנבחנו במבחני האיתור מופנים לחוגי העשרה הפועלים אחר הצהריים. חוגים אלה מיועדים לתלמידים מכיתות ג'-ו'. הילדים לומדים פעם בשבוע בשני חוגים שבחרו מתוך מגוון חוגים מוצעים. התכנית בנויה במתכונת המאפשרת להם להיחשף לתחומי ידע שונים אשר אינם כלולים בתכנית הלימודים הפורמאלית. בתשס"ד למדו בתכנית זו כ-4,200 תלמידים.

תכנית "עוגן לקהילה" - ב-3 השנים האחרונות פותחו ביוזמתה של המחלקה ובליוויה, תכניות לתלמידים מצטיינים (מעבר ל-3%) במרכזי יום העשרה שבועי. תכניות אלה פועלות במתכונות שונות בהתאם לצרכי המקום ולמשאבים המקצועיים והתקציביים. כיום משתתפים בתכניות אלה כ-500 תלמידים ברחבי הארץ.

מסגרות פרטיות

אל תוך הוואקום ששרר במשך שנים רבות בתחום טיפוח המחוננות הרבה שנים נכנסו מסגרות פרטיות, והוקמו בתי ספר פרטיים או חוגי העשרה המתמחים בטיפוח כישרונות. למרבית הצער מסגרות אלו פועלות כמעט אך ורק באזורי מגורים עתירי משאבים. לפיכך הוועדה סומכת את ידיה על חזון הטיפוח הפלורליסטי בד בבד עם היותה ערה לקשיים שיעמדו בדרך להגשמתו של חזון זה, שהרי ללא סיוע ממשלתי אי-אפשר יהיה לאתר ולטפח מחוננים ותלמידים מוכשרים באזורי פריפריה, שכונות מצוקה, עולים חדשים וכו'. הוועדה אינה ממליצה לאסור את קיומן של מסגרות פרטיות לקידום מחוננים, אלא להעמיד מסגרות אלו תחת פיקוח פדגוגי ממשלתי ולסייע להן תקציבית על פי קריטריונים שייקבעו. גם אם הסיוע יהיה סמלי נקודה זו מודגשת בשל העובדה שנושא המחוננות נתפס לעיתים **בטעות** כמענה לצרכיה של אוכלוסייה מבוססת, **ולא היא**. יתר על כן, חשוב לציין בהקשר זה, שלצורכיהם המיוחדים של ילדים מחוננים מקרב שכבות חלשות או מתושבי הפריפריה אין מענה אחר לבד מזה המוצע על ידי משרד החינוך, בשונה מילדים להורים מבוססים אשר בלית בררה ימצאו מענה לצרכיהם מחוץ למערכת החינוך. מצב זה, שבו הורים נאלצים למצוא מענה לצורכי ילדיהם מחוץ למערכת החינוך הפורמלית, הוא מצב פסול בעינינו מכמה טעמים:

1. מצב כזה מנציח ומעצים את אי-השוויון בחברה הישראלית, הנחשב בעיני רבים לרעה חולה של החברה, לבסיס לקיטוב ולשסעים שהחברה סובלת מהם ולתופעה שיש להילחם בה.
2. משעה שהורים מוצאים מענה לצורכי הילדים מחוץ למערכת החינוך במימונם העצמי משרד החינוך מאבד, למעשה, את היכולת לפקח על טיב התכניות ועל רמתן.
3. שילוב התכניות למחוננים במסגרת מערכת החינוך הפורמלית תורם גם לשאיפה הכללית-מערכתית למצוינות, ומקדין על האווירה הלימודית של כלל בית-הספר ועל הסביבה שבה

התכנית פועלת. אחת המטרות של משרד החינוך בהקשר זה היא שהתלמידים יגיעו בעתיד להישגים בזכות המערכת ולא למרות הימצאותם במסגרתה כדי שבבגרותם יהיו מעורבים בחברה ומחויבים לה.

הגדרות למחוננות

הספרות המקצועית העוסקת במחוננים איננה מספקת הגדרה אחידה וברורה לגבי מושג המחוננות. ועדת ההיגוי, ברצותה לנסח הנחיות אשר תאפשרנה פעולות קונקרטיות בשדה, אימצה את ההגדרות הבאות, וזאת בידיעה כי הן שרירותיות במידת-מה :

תחומי המחוננות והכישרון

יש המבחינים בין "מחוננים" (gifted) המצטיינים בתחומים סכולסטיים לבין "מוכשרים" (talented) המצטיינים בתחומי האמנות או הספורט. הוועדה החליטה להשתמש במונח "מחוננים" עבור כל סוגי ההצטיינות. להן תחומי המחוננות :

- יכולת לימודית כללית / רמת אינטליגנציה כללית
- כישרון אמנותי : במוסיקה, באמנויות פלסטיות, באמנויות הכתיבה
- הצטיינות לימודית ספציפית : במתמטיקה, במחשב, בשפות וכד'
- כישרון ספורטיבי.

רמות המחוננות – הגדרה סטטיסטית

מהי רמת הנדירות של כישרון המגדירה את קו המחוננות? להלן מוצגת טבלה המתארת שכיחויות יחסיות של רמות שונות של I.Q. טבלאות זהות אפשר לדמות עבור כל אחד מתחומי המחוננות שצוינו לעיל.

טבלה 2 - דרגות שונות של מחוננות ושיעורן היחסי באוכלוסייה

(בהנחה של התפלגות נורמלית במונחים של I.Q.)

ציון התקן (בערך)	שיעור יחסי באוכלוסייה (בערך)	השכיחות מתוך שנתון של 100,000	I.Q. גבוה מ- (בערך)
1.28	0.10 (10%)	10,000 תלמידים	120
1.64	0.05 (5%)	5,000 תלמידים	125
1.96	0.025 (2.5%)	2,500 תלמידים	130
2.33	0.01 (1%)	1,000 תלמידים	135
2.67	0.004 (0.4%)	400 תלמידים	140
3.00	0.001 (0.1%)	100 תלמידים	145
4.00	0,0001 (0.01%)	10 תלמידים	160

הטבלה מדגימה את יחסי הגומלין (trade-off) הבלתי נמנעים בין רמת המצוינות לשכיחות : ככל שסף המחוננות גבוה יותר (מחמיר יותר), כך יימצאו פחות מחוננים.

הוועדה קובעת את ההגדרות הסטטיסטיות האלה :

מחוננים : האחוזון העליון של האוכלוסייה בכל שנתון בכל אחד מתחומי המחוונות כפי שהוגדרו לעיל ובתנאי שעמדו גם בקריטריונים של מוטיבציה ויצירתיות (ראה בהמשך). במונחים של I.Q מדובר על מנת משכל של 135 ומעלה.
מצטיינים : חמשת האחוזים העליונים של האוכלוסייה בכל שכבת גיל, בכל אחד מתחומי המחוונות כפי שהוגדרו לעיל ובתנאי שעמדו גם בקריטריונים של מוטיבציה ויצירתיות (ראה בהמשך). במונחים של I.Q מדובר על מנת משכל של 125 ומעלה.

הערות טכניות - מאחר שהמחוננים מוכלים בתוך המצטיינים, המצטיינים הם 4% מהאוכלוסייה.

(1) קשה לדעת באופן מדויק כמה תלמידים עונים להגדרת המחווננים בכל שנתון בגלל שתי סיבות עיקריות: ראשית, לא ידוע עדיין כמה מבין שייכי האחוזון העליון עומדים גם בשני הקריטריונים הנוספים שנקבעו (ראה בהמשך). שנית, תחומי המחוונות אינם בלתי תלויים זה בזה. לדוגמה, יש מחוננים שהם מטבעם מצטיינים בכל התחומים ("all-round"), ולכן הם ימלאו יותר ממשבצת מחוננות אחת.

דרישות נלוות להגדרת המחוונות

הוועדה קובעת כי הגדרת המחוונות כוללת שני תנאים נוספים מעבר לחריגות הסטטיסטית הייחודית :

1. רמת מוטיבציה (התמדה, נחישות) שהיא מעל לחציון השנתון
 2. רמת יצירתיות (מקוריות) שהיא מעל לחציון השנתון
- בהערכה גסה הוועדה מעריכה כי על פי הגדרתה, ובהתייחס לכל התחומים ביחד, מצויים בישראל בכל שנתון 3% - 4% של מחוננים ועוד 8% - 12% של מצטיינים.

נורמות מקומיות לעומת נורמות ארציות

מאגר הכישרונות אינו מתפזר באופן אחיד בכל הערים ובכל בתי הספר בישראל. הגדרה אחידה, כלל ארצית, עבור מחוננות ("נורמה ארצית") יכולה לגרום לכך שביישובים או באזורים גיאוגרפיים מסוימים ימצאו מעט מאוד או הרבה מאוד מחוננים. הוועדה ממליצה אפוא לנקוט מדיניות מעורבת ביחס להגדרת המחווננים: המצטיינים (5% עליונים) יוגדרו באופן מקומי – מצטייני בית הספר או מצטייני מקום והמחווננים (1% עליון) יוגדרו באופן ארצי. גם דרכי הטיפול המומלצות כלפי שתי קבוצות מחוננים אלה שונות באופיין (ראה בהמשך).

מחונני-על

מחונני-על או "מחוננים במיוחד" או "גאוניים" (genius; extremely gifted, super gifted) הם תת-קבוצה של מחוננים המונה תלמידים בודדים בארץ כולה שכישרונם נדיר ביותר. בתחום האינטליגנציה מדובר על I.Q גבוה מ-155 (יש 10 – 15 תלמידים כאלה בלבד בכל שנתון). מחונני-העל שונים הן מתלמידים רגילים והן ממחוננים רגילים. בדרך כלל הכישרון הטמון בהם מבליט את עצמו ואינו זקוק לאיתור מיוחד מעבר לאיתור המחוננים. בהמשך תובאנה המלצות לגבי טיפוח מחונני-העל.

דמות הבוגר של תכניות החינוך למחוננים

דמותו הרצויה של בוגר תכניות טיפוח מכתבה במידה רבה את דרכי ההתערבות החינוכית ואת שיטות הטיפוח שצריכות להינקט. הוועדה קובעת כי הציפיות העיקריות מבוגרי תכניות המחוננים הן בתחום ההישגים הרלוונטי לכישרון. הציפיות העיקריות מבוגרי התכניות הן שכמבוגרים הם יצטיינו בהגות, במדע, בטכנולוגיה, באמנות, בספרות, במשפט, בעסקים וכו'. מעבר להיבט ההישגי קיימות ציפיות נוספות מאותו "בוגר וירטואלי": נחישות והתמדה, יצירתיות ומקוריות, סקרנות, אומץ לב אינטלקטואלי, יושר אינטלקטואלי או אמנותי, יכולת ורצון ללמוד ולהתפתח באופן מתמיד, יכולת חשיבה בתנאי אי-וודאות, יכולת חשיבה רב-כיוונית, צריכת מידע יעילה, ראייה רחבה ומודעות להשתמעויות ערכיות. בנוסף, הוועדה מבקשת לראות במחוננים "אליטה משרתת", ולפיכך בוגר תכנית טיפוח למחוננים צריך להיות אדם בעל מחויבות חברתית ובעל רמה גבוהה של מוסריות ואנושיות. הוועדה קובעת כי התכניות לטיפוח המחוננים יכוונו להעצמת התכונות האלה.

איתור מחוננים ומצטיינים

איתור המצטיינים והמחוננים ייעשה על בסיס של מגוון כלי הערכה מהימנים ותקפים. הוועדה ממליצה לפתח, לבחון ולגבש מגוון של כלים, כדקלמן :

- שאלונים לגנת
- תצפיות בגן
- שאלונים למורה
- שאלונים להורה
- שאלונים לתלמיד
- תיקי עבודות (פורטפוליו)
- מבחני הישגים
- ציוני בית ספר
- מבחני אינטליגנציה
- כלים להערכת מוטיבציה
- כלים להערכת יצירתיות.

טווח הגילים לאיתור מחוננים ולטיפוחם

הוועדה ממליצה כי טיפוח המחוננים יחל בגיל מוקדם ככל האפשר ויימשך ברציפות עד סוף כיתה י"ב.

גיל תחילת הטיפוח תלוי בגורמים האלה :

- הגיל שבו מתפתח ובא לידי ביטוי קיומו של כישרון ספציפי בפרט. ידוע כי גיל זה אינו זהה עבור כל סוגי הכישרון ולכן אי אפשר לקבוע גיל סטנדרטי שיחול על מגוון הכישרונות האנושיים.
- הגיל שבו אפשר להעריך ולאתר באופן מהימן וודאי את קיומה של מחוננות כזו או אחרת בפרט. כלי המדידה הקיימים בעולם לגבי גיל צעיר מאוד הם, בדרך כלל, בלתי מהימנים או מסורבלים.

למרות המגבלות הללו הוועדה ממליצה ליצור "כתובת" שהורים ומורים, שאבחנו כישרונות מיוחדים בילדיהם או בתלמידיהם בגיל צעיר יוכלו לפנות אליה, שכן מחונני-על מאובחנים בדרך כלל על ידי סביבתם בגיל מוקדם מאוד. מומלץ כי ילדים כאלה יזכו לאבחון פרטני, ואם יוכר הכישרון, יקבלו ההורים הדרכה וסיוע כספי לטיפוח הילד.

העדפה מתקנת

הוועדה סבורה כי בעת איתורם של המצטיינים והמחוננים יש לנקוט מדיניות של אפליה מתקנת לטובת בנות ולטובת מצטיינים ומחוננים משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות, בתנאי שהתיקון לא יעמיד את המועמדים בנחיתות כלפי שאר המחוננים בהגיעם למסגרות הטיפוח.

טיפוח והעשרה

עקרונות

כפי שנגזר מהתפיסות החדשות לגבי חינוך תלמידים מחוננים ומצטיינים, אנו נמצאים בצומת המגדיר יעדים ברמה לאומית, חברתית ומוסדית, אשר יובילו למימוש מטרות ולשינוי תפיסות במדיניות המשרד ובטיפול בתלמיד הבודד. משמעותן של קביעות אלה הביאה לגיבוש תפיסה פדגוגית המבוססת על העקרונות האלה:

- חיזוק ופיתוח של מסגרות מחוננים הומוגניות מגוונות נוסף למסגרות המשלבות מחוננים בכיתות רגילות.
- הכרת הצרכים והמאפיינים של אוכלוסיות התלמידים המחוננים ומתן מענה חינוכי הולם, מקדם ובונה לדרישות ההתפתחותיות הייחודיות של תלמידים אלה.
- שילוב ואיזון בין דפוסי ניהול עצמי בשטח לבין הובלת מהלכים על ידי המטה.
- הכרה בדרכי חשיבה ולמידה ובצרכים רגשיים וחברתיים של תלמידים מחוננים המחייבת דרכי פעולה מתואמות.
- הכרה בצורך לטפח חשיבה רחבה ועמוקה המתייחסת גם להיבטים אתיים.
- יצירת תנאים וסביבות למידה דינאמיות המאפשרים טיפוח כישרונות גלויים או חבויים.
- התייחסות לאוכלוסיית תלמידים מחוננים ומצטיינים כאחד.

שיטות טיפוח והעשרה

אפשר לסווג את השיטות לטיפוח המחוננים הקיימות בעולם על פי התפיסה הבסיסית לגבי מסוגלתו של התלמיד המחונן:

- האצה: על פי תפיסה זו כישרונותיו של המחונן מאפשרים לו ללמוד ולהתקדם בקצב מואץ בכל נושא שבתחום כישרונו. לדוגמה, כיתת מחוננים סכולסטיים יכולה לגשת לבחינות בגרות כבר בסוף כיתה י', כלומר, בין שנה לשנתיים לפני המועד "הנורמטיבי". אותה כיתה יכולה, בהמשך, לסיים תואר אקדמי ראשון טרם הגיוס לצה"ל.
- סוגי האצה אפשריים: כניסה מוקדמת לבית ספר, הקפצת כיתה, דחיסת תכנית לימודים, למידה בקצב אישי, צבירת נקודות קרדיט אקדמיות תוך כדי הלימודים התיכוניים.
- הרחבה: על פי תפיסה זו המחונן מסוגל ללמוד בו-זמנית מספר רב מהרגיל של נושאים ומקצועות, ולפיכך טיפוחו יכול להתבצע בדרך של הוספה "רוחבית" של מקצועות לימוד לאורך כל מהלך לימודיו, כמו, הוספת שפה זרה, לימוד אינטנסיבי של שימושי מחשב, לימוד זרמים באמנות, הוספת ענפי התמחות בספורט וכו'. המחונן יכול להשתתף בקורסים במסגרות חוץ-קוריקולריות וכן ללמוד במסגרות משולבות.
- העמקה: על פי תפיסה זו המחונן מעוניין ואף יכול ללמוד כל נושא באופן עמוק מהרגיל. לדוגמה: לימוד מתמטיקה לא רק באמצעות נוסחאות ויישומן על מקרים פרטיים אלא גם באמצעות הבנה של מערכת האקסיומות שביסודן; לימוד נגינה לא רק באמצעות רכישת הטכניקה הספציפית אלא גם בלויית ההבנה הפיזיקלית ו/או התרבותית של מהות המוזיקה.

הוועדה סבורה כי המחונן הטיפוסי מסוגל ומעוניין להתמודד עם כל אחת משיטות ההעשרה ואף עם כולן יחד. לפיכך הוועדה ממליצה כי חינוך המחוננים יתבסס על שלוש השיטות הללו גם יחד והבחירה ביניהן או צירופן יקבעו על פי אופייה של התכנית הספציפית, על פי יכולותיהם ונטיותיהם של המחוננים הלומדים בה ועל פי כישורי המורים בתכנית.

מסגרות ארגוניות ומסלולי טיפוח לקידום מצטיינים ומחוננים

טיפוח מצטיינים ומחוננים יכול להיעשות בכמה צורות ארגון. להלן הצורות העיקריות (חלק מהמסגרות כבר קיימות כיום במערכת החינוך: כיתות הומוגניות, ימי העשרה מרוכזים, חוגי העשרה):

- הקמת בתי ספר ייחודיים למחוננים במטרה ליצור סביבות הוליסטיות ייעודיות על הבסיס של נורמה ארצית (הוועדה ממליצה על הקמת 3 בתי ספר – בצפון, במרכז ובדרום)
- פתיחת כיתות הומוגניות למחוננים, כיתות שתפעלנה בבתי ספר רגילים ותרכזנה מחוננים מאזור גיאוגרפי מוגדר
- קיום ימי העשרה מרוכזים, אשר בהם תלמידים מצטיינים ומחוננים מוסעים לבית ספר ייעודי ולומדים בו יום אחד בשבוע
- קיום חוגי העשרה אחר הצהריים
- פיתוח יחידות לימוד חדשות עבור תלמידים מחוננים ומצטיינים – במקצועות הנכללים בתכנית הלימודים הפורמלית ובנושאים שמחוץ לה, לגילאים השונים; זאת על פי תכנית עבודה ייעודית שתוצע על ידי צוות משותף למחלקה למחוננים, לאגף לתכניות לימודים, למפמ"רים ולגופים חיצוניים שונים, לפי הצורך
- פיתוח מסלולי חונכות (mentoring) בבתי הספר הרגילים ובקורסי קיץ, במטרה לאפשר העצמה ומתן מענה לצרכים הייחודיים באמצעות מומחים שיעברו הכשרה מיוחדת. (מסלולים אלה ישמשו תשתית לסביבות למידה המאפשרות דיאלוגים בין המורה לתלמיד הבודד אשר יפרו איש את רעהו ויצמיחו ידע חדש; יישום המסלולים יתבצע בבתי הספר שפועלות בהם תות מחוננים – בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה).
- הקמת מרכזי משאבים בבתי ספר שיאפשרו לתלמידים להתמחות בלמידת חקר ובהעמקה נוספת של תחומים הנלמדים בכיתות הרגילות. (מרכזים אלה יתבססו על מאגר של חומרי למידה שיפותחו במיוחד וינהלו על ידי מורים שיעברו הכשרה מיוחדת בשיטות העבודה המתאימות; הידע והחומרים שהצטברו במרכזי יום העשרה השבועי יהיו מקור חשוב לפיתוח חומרי הלמידה החדשים ולהכשרת המורים; כמו כן יאפשרו מרכזי המשאבים חשיפה לנושאים שונים מחוץ לתכנית הלימודים הפורמאלית; מומלץ לבנות מסלולי מסגרות שיאפשרו התקדמות מותאמת על פי קצב אישי, נטיות שונות ועל פי רמות אינטלקטואליות שונות בכל שכבת גיל).

- פיתוח מסלולי קידום והאצה על פי תחומי תוכן ייחודיים המיועדים לתלמידי הכיתות הייחודיות בבתי הספר היסודיים והעל יסודיים ושילובם של התלמידים במוסדות להשכלה גבוהה.
- הכרה בקורסים אקדמיים כחלופה לבחינות בגרות.
- מתן קרדיט אקדמי לקורסים בית ספריים נבחרים.
- הרציונל המשותף למגוון זה של מסגרות, עשוי לענות על הצרכים הייחודיים של אוכלוסיית התלמידים שהיא הטרוגנית כשלעצמה. מכאן הצורך במסלולי טיפוח שונים ובהנחיית מורים מומחים שיוכשרו במיוחד למטרה זו.

טיפוח מחונני-על

מספרם של מחונני העל, בכל תחומי הכישרון, הוא קטן ביותר (כפי שהוסבר לעיל). קשה להמליץ על דרכי חינוך סטנדרטיות שכן כל אחד ממחונני-העל הוא תופעה ייחודית. לפיכך הוועדה ממליצה כי לאחר שאובחן תלמיד כמחונן-על יתמנה לו מדריך / מנחה מיוחד, בשכר, ובעזרתו יקודם התלמיד.

הכשרת מורי מחוננים

על פי "מודל הבוגר" שהוזכר לעיל, המטלות המוטלות על מורי המחוננים, על מדריכיהם ועל מנחיהם הן אלו :

- טיפוח מיומנויות וכישורים ספציפיים הנדרשים בתחומים שונים, תוך ההתייחסות לצרכיו של הפרט ולנטיותיו בתחומי ידע מסוימים.
- יצירת סביבה לימודית ואווירה מאתגרת ומרתקת, שתהפוכה את הלמידה לחוויה מהנה ולתהליך הנמשך לאורך החיים, מטרה שהיא הכרחית במציאות של ימנו שבה הידע מכפיל את עצמו תוך תקופות קצרות, והאדם נדרש ללמוד ולהתעדכן כל העת.
- טיפוח היכולת להיות מבצעים מעולים וליצור ידע חדש באורח פעיל.
- מתן לגיטימציה להבעת רגשות.
- טיפוח מנגנון נפשי להערכה עצמית, לאסרטיביות ולאומץ להעז ולהביע רגשות ומחשבות.
- העלאת הדימוי העצמי ופיתוח היכולת להתמודד עם השלכות שליליות של התיוג כמחונן, ועם זאת – חינוך לתפיסה עצמית חיובית אך נטולת יוהרה או זלזול באחר.
- טיפוח ופיתוח של מעורבות חברתית: הוועדה רואה את התלמידים המחוננים כמיועדים לכונן "אליטה משרתת". (מונח סוציולוגי זה מתאר קבוצה נבחרת של יחידים ומוכשרים, המנצלים את כישורונם, את מרצם ואת יכולתם לטובתם הם ולטובת החברה כולה).
- פיתוח רגישות לזולת ויכולת להעריך בו תכונות שונות, לבד מהכישרון האינטלקטואלי.
- פיתוח תקשורת בין-אישית טובה.
- פיתוח יכולת עבודה בצוות והכרת ערך הקבוצה.
- פיתוח רגש אחריות, אישית וחברתית כאחד, שיתבטא בעיקר ביכולתו של המחונן להציב לעצמו, לכישרו ולהישגותו גבולות מוסריים ואנושיים.

- פיתוח היכולת לקבל החלטות ערכיות.
- הכרת הצורך באוטונומיה תוך בחינה מתמדת של גבולות החופש .

לאור המטלות שתוארו לעיל ולאור התגבשות ההכרה בכך שלמורי מחוננים דרושה הכשרה פדגוגית ייחודית. הוועדה ממליצה על פיתוח מסגרות ומסלולים להכשרת מורים ייעודית לחינוך מחוננים. ההכשרה תתמקד בידע הפדגוגי הדרוש כדי לתת מענה מקצועי וראוי לצרכים הקוגניטיביים והרגשיים הייחודיים לאוכלוסיית היעד, כפי שפורטו לעיל.

היעדים המערכתיים (הבית-ספריים) המוטלים על מנהלי בתי הספר הרלוונטיים

- בית הספר יציב לתלמידים המחוננים יעדים לימודיים מעבר לתכנית הלימודים הרגילה.
- בית הספר יאזן בין טיפוחם הייחודי של מחוננים בקבוצות הומוגניות לבין שילובם בסביבה הטבעית.
- בית הספר יראה במחוננים קבוצה תורמת וייצור אצלה מעורבות, מחויבות ותחושת שייכות.
- בית הספר יעודד מורים ללמוד ולהשתלם בתחום של הוראת התלמידים המחוננים, כמו כן יעודד בית הספר את המורים להביא לידי ביטוי תחומי עניין שלהם הנוספים על תחום התמחותם.

שינוי מבנה ארגוני ושדרוג לאגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים

המבנה הארגוני המוצע גובש תוך התייחסות להמלצות של ועדת ההיגוי, לחזונה של המחלקה ולרציונל עבודתה. חשיבות העיצוב המבני המחודש היא בהרחבת המחלקה לאגף וביצירת מחלקות לפי תחומי הפעילות כפי שהוצגו על ידי הוועדה. המבנה הארגוני המוצע כולל -

- אגף למחוננים ;
- מחלקות באגף ;
- מחלקה למחקר ולפיתוח של תכניות להוראת מחוננים הכוללת ראש מחלקה, יחידה מחקרית, צוות כותבי תכניות לימודים, מידען ;
- גף לפיתוח ולהכשרה של מנהלים ועובדי הוראה למחוננים הכולל ראש מחלקה המשמש גם סגן מנהל אגף וצוות מדריכים פדגוגיים ;
- גף לתקצוב ולבקרה של התכניות הייחודיות למחוננים הכולל תקציבאי, מפקח על תוכניות ייחודיות, מפקח ומבקר על מגזרי המיעוטים ;
- ועדת היגוי ;
- שירותי איתור ;

מרכיבי האגף ותחומי פעילותם

מחלקה למחקר ולפיתוח של תכניות להוראת מחוננים

המטרות

מטרות קצרות-טווח :

- לתעד ולאסוף את חומרי הלימוד הנלמדים במרכזי ההעשרה
- ליצור בסיס ידע בנושא של חינוך תלמידים מחוננים ומצטיינים
- לפתח דידקטיקה להוראת אוכלוסייה זו
- ליצור כלים להערכת תכניות הלימוד

מטרות ארוכות-טווח :

- ליזום תכניות לימוד חדשות ומודלים נוספים להוראת תלמידים מחוננים ומצטיינים
- לפתח תכנים בתחומי דעת שונים ולהפיק חומרי לימוד בסיסיים.

המחלקה תכלול שלושה מרכיבים :

1. יחידה מחקרית – לייזום, לפיתוח ולמחקר של תכניות ומודלים חינוכיים
2. צוות כותבי תכניות לימודים – לאיסוף, לפיתוח ולהפצה של תכנים, דידקטיקה והערכה
3. מידען – לבניית כלים להערכת יעילותן של התכניות השונות.

גף להכשרת מנהלים ועובדי הוראה למחוננים

המטרה: להכשיר סגל הוראה לחינוך תלמידים מחוננים, להטמיע בקרב מנהלי בתי הספר את חזון האגף ולהקנות למנהלים של התכניות הייחודיות מיומנויות ניהול ופדגוגיות מתאימות לאוכלוסיית היעד.

הכשרת עובדי הוראה

כדי לספק מענה הולם לצרכיה הייחודיים של אוכלוסיית המחוננים ולמימוש הפוטנציאל שלה יש חשיבות רבה להכשיר מורים ייעודית לחינוך מחוננים. הכשרת המורים מיועדת להקנות ידע, כלים ושיטות הוראה לסגל ההוראה המלמד בתכניות המופעלות מטעם משרד החינוך התרבות והספורט והמיועדות לתלמידים מחוננים ומצטיינים. האגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים יפתח באופן מקצועי מסלול להכשרת מורים ויבצע את ההכשרה בפועל, בשיתוף עם מומחים בתחום ועם חוקרים בכירים מהאקדמיה. במסגרת ההכשרה ירכשו המורים כלים וידע בנושאים האלה: מאפיינים וצרכים של תלמידים מחוננים ומצטיינים, פדגוגיה, כלים דידיקטיים ומתודות הוראה. תפקיד המדריכים הפדגוגיים יכלול ליווי מקצועי של עובדי ההוראה לאורך שנת הלימודים וכן פיתוח ובקרה על עבודתם.

הכשרת מנהלים

מנהלי בתי הספר המפעילים כיתות מיוחדות לתלמידים מחוננים עוסקים בפיתוח ובגיבוש של תכניות בית-ספריות הנותנות מענה לצרכים הייחודיים של התלמידים והעונות על הקריטריונים של תהליך הטמעת החזון שפיתחה המחלקה למחוננים. במסגרת ההכשרה המיועדת למנהלי בתי הספר ירכשו המנהלים ידע בתחומים האלה: המאפיינים של תלמידים מחוננים וצורכיהם השונים, מודלים מהארץ ומהעולם לחינוך מחוננים וחזון האגף ומהותו. ההכשרה תתבצע באמצעות סדנאות שיונחו על ידי המדריכים הפדגוגיים. מנהל חדש של מרכז העשרה יונחה בנושאים שהזכרנו על ידי מדריך פדגוגי, ובנוסף יודרך בתחום ניהול המרכז באמצעות ראש המחלקה ומנהל מרכז העשרה ותיק ומנוסה.

גף לתקצוב ולבקרה של תכניות הלימוד למחוננים

המטרה: לתקצב את תכניות הלימוד ולעקוב אחר הביצוע השוטף של מרכזי העשרה והתכניות הנוספות במגזרים השונים.

במסגרת עבודתה תקצה המחלקה משאבים לתכניות השונות לפי צרכים ותשקוד על תכנון תקציב לפעילויות ולתכניות המכוונות לעתיד. נושא זה יהיה בתחום האחריות של התקציבאי, בשיתוף ובאישור של מנהל האגף, ראש המחלקה וגורמים נוספים בעלי זיקה לתכנית.

ראש המחלקה יפקח על מנהלי התכניות הייחודיות ועל התפקוד של כיתות המחוננים בבתי הספר השונים, על תפעולן של תכניות הלימוד המתקיימות במרכזי העשרה הפזורים ברחבי הארץ וכן יפקח על הפעילויות הנוספות במוסדות הפרטיים (החוגים, לימודי האוניברסיטה וכו'). מנהלי בתי הספר ומנהליהם של מרכזי העשרה יעדכנו את ראש המחלקה בעניינים שוטפים וחריגים. בנוסף, יפעל מטעם המחלקה עובד המכיר את מגזרי המיעוטים לצורך בקרה ופיקוח על תפעול התכניות במגזרים אלה.

ועדת היגוי

הוועדה תמונה על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית באישור המנכ"לית ותפעל כועדת מקצוע לכל דבר וענין. חברי הוועדה יהיו בעלי הכשרה מקצועית וניסיון במחוננות ובחינוך למצוינות בתחומי הדעת שונים.

שירותי איתור

אוכלוסיית התלמידים המאותרים תורחב באופן שתכלול גם תלמידים מצטיינים, אחוז גדול יותר של בנות ותלמידים מהפריפריה. המבחנים ייערכו במימון האגף ובאמצעות מכון אבחון מקצועי אשר ייבחר במכרז חיצוני מטעם משרד החינוך. בנוסף יתקיימו מבחנים הישגיים ואישיותיים על פי מדדים נוספים כדי לאתר תלמידים בעלי יכולות גבוהות במיוחד בתחומים כגון אומנות, מוזיקה, ספורט ועוד.

תחיקה

זכותם של ילדים מחונננים לקבל חינוך הולם

זכותם של ילדים מחונננים לקבל חינוך המתאים לצורכיהם המיוחדים מוכרת ברוב מדינות העולם וגם בישראל. זכות זו מושתתת על כמה ממטרות החינוך המעוגנות בחוק החינוך הממלכתי, תש"ג – 1953, תיקון משנת 2000. החוק הזה קובע בסעיף 2, שכותרתו "מטרת החינוך הממלכתי", כי מטרת החינוך הממלכתי הן, בין השאר:

(5) לפתח את אישיות הילד והילדה, את יצירתיותם ואת כישרונותיהם השונים, למיצוי מלוא יכולתם כבני אדם החיים חיים של איכות ושל משמעת ;

(6) לבסס את ידיעותיהם של הילד והילדה בתחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה ובמיומנויות היסוד שיידרשו להם בחייהם כבני אדם בוגרים בחברה חופשית ולעודד פעילות גופנית ותרבות פנאי ;

(7) לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויזמה ולפתח מודעות ועירנות לתמורות ולחידושים ;

(8) להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על פי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו.

כל המטרות האלה תומכות בזכותם של הילדים המחונננים לזכות בחינוך המיועד ומותאם לצורכיהם. הצורך למצוא פתרון לצורכיהם החינוכיים המיוחדים של הילדים המחונננים נעוץ במיוחד בסעיפים 5 ו-8 שהובאו לעיל, שכן ללא מסגרת ופתרון מותאם לצורכי הילדים המחונננים לא יוכלו אישיותם, יצירתיותם וכישרונותיהם להתפתח, ואף לא יוכלו להגיע למיצוי של מלוא יכולתם. בהקשר זה יש לזכור ולהדגיש שרבים מהילדים המחונננים באים ממשפחות מעוטות יכולת כלכלית, ולכן מתקשים הוריהם לממן עבורם מסגרת חלופית לזו של החינוך הציבורי הממלכתי שתביא למיצוי כישרונם האינטלקטואלי. ילדים אלה לא יזכו למיצוי מלוא יכולתם, ואף לא יזכו להזדמנות שווה. זאת בניגוד למטרה המפורטת בסעיף 8 לעיל.

השוואה לחוק חינוך מיוחד

חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח – 1988 (תיקון אחרון 27/7/00) מגדיר בסעיף ההגדרות בו "ילד בעל צרכים מיוחדים כ"אדם בגיל שלוש עד עשרים ואחת שמחמת התפתחות לקויה של כושרו הגופני, השכלי, הנפשי או ההתנהגותי מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת והוא נזקק לחינוך מיוחד".

"חינוך מיוחד" מוגדר כ"הוראה, לימוד וטיפול שיטתיים הניתנים לפי חוק זה לילד בעל צרכים מיוחדים, לרבות טיפולי פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק וטיפולים בתחומי מקצועות נוספים שייקבעו ולרבות שירותים נלווים, הכל לפי צרכיו של הילד בעל הצרכים המיוחדים".

על פי הוראת סעיף 4 לחוק חינוך מיוחד, המדינה אחראית למתן חינוך מיוחד חנם לפי חוק זה. נראה אפוא שילדים חריגים "כלפי מטה" (בעלי התפתחות לקויה) מוגנים על ידי חוקים מיוחדים. לעומת זאת, ילדים חריגים "כלפי מעלה" אינם נזכרים באופן ישיר בחוקי החינוך. ההצעה המובאת בהמשך נועדה לתקן מצב זה.

הצעת חוק מחוננים ומצטיינים , התשס"ד-2004

פרק א' : מבוא

<p align="center">.1</p>	<p align="center">מטרת החוק</p>	<p>חוק זה בא להבטיח את זכותו של כל תלמיד מחונן או מצטיין ללמוד בסביבה תומכת ומעצימה, למען מימוש כישוריו ויכולותיו. החוק נועד להגדיר את המוסדות ואת התכנים המוכרים ומתוקצבים על-ידי משרד החינוך לקידום מחוננים ומצטיינים.</p>
<p align="center">.2</p>	<p align="center">הזכות לסביבה חינוכית תומכת ומעצימה</p>	<p>בהתבסס על חוק החינוך המיוחד התשמ"ח-1988 ועל חוק חינוך ממלכתי התשי"ג – 1953, סעיף 8, שבהם הובעה הכרה עקרונית בקיומם של תנאים מיוחדים לבעלי צרכים מיוחדים, חוק זה מכיר בזכותו של כל תלמיד מחונן או מצטיין ללמוד בסביבה חינוכית תומכת שתממש ותקדם את הפוטנציאל הטמון בו. בהתאם לתנאים המפורטים בחוק זה, על מוסד חינוך, על רשות חינוך מקומית ועל משרד החינוך מוטלת החובה לאפשר את קיומה של זכות זו.</p>
<p align="center">.3</p>	<p align="center">הגדרות</p>	<p>בחוק זה – " מוסד חינוך " – "מוסד חינוך רשמי" ו/או "מוסד חינוך מוכר" ו/או "מוסד חינוך מוכר לא רשמי" ו/או "מוסד חינוך לילדים" ו/או "מוסד חינוך לנערים" ו/או "מוסד חינוך לנערים עובדים" - כהגדרתם בחוק לימוד חובה, התש"ט-1949 (להלן – חוק לימוד חובה).</p> <p>" סביבה חינוכית תומכת " – סביבה, כהגדרתה בחוק זה, שהשהות בה איננה פוגעת בהתפתחות הפוטנציאל השכלי, הרגשי והחברתי של תלמיד מחונן / מצטיין, מבטיחה את רווחתו הנפשית, מאפשרת לו להתקדם באופן הראוי לו ועומדת בתקני למידה של מחוננים ומצטיינים מהעולם.</p> <p>" רשות-חינוך מקומית " – כהגדרתה בחוק לימוד חובה.</p> <p>" תלמיד " – כהגדרתו בחוק החינוך הממלכתי, התשי"ג - 1953.</p> <p>" אגף " – כהגדרתו בנציבות שירות המדינה ועל פי הכללים הנהוגים.</p> <p>" השר " – שר החינוך.</p>
<p align="center">.4</p>	<p align="center">הקמת אגף במשרד החינוך</p>	<p>(א) אגף - שר החינוך יקים במשרד החינוך לטיפוח תלמידים מחוננים ומצטיינים אשר יהיה מופקד על קיומן של הוראות חוק זה. מבנה האגף ייקבע בהתאם לדרישות חוק זה.</p>

<p>לטיפול ילדים מחוננים ומצטיינים ; הקמת ועדת היגוי (ועדת קבע) ומועצה ציבורית</p>	<p>(ב) ועדת היגוי – לצד האגף תוקם ועדת היגוי המונה אנשים שלהם הכשרה מקצועית וניסיון ארגוני לביצוע הוראות חוק זה: ניסיון בחינוך למצוינות, למחוננות ולהצטיינות וניסיון במחקר ובניהול מערכות חינוך למצוינים ולמחוננים. ועדת ההיגוי תמונה על ידי יו"ר המזכירות הפדגוגית ובאישור מנכ"ל משרד החינוך.</p> <p>(ג) מועצה ציבורית – לצד ועדת ההיגוי והאגף תוקם מועצה ציבורית שחבריה ייצגו את משרד החינוך (5), מוסדות להשכלה גבוהה (5), השלטון המקומי (5), משרד המדע (1), ההורים (2) וארגונים ועמותות הנוטלים חלק בפעילות למען המחוננים והמצטיינים בישראל (5). המועצה והעומד בראשה ימונו על ידי משרד החינוך.</p>
<p>5. תפקידי האגף</p>	<p>האגף לטיפול ילדים מחוננים ומצטיינים יהיה מופקד על ביצוע הוראות חוק זה, ובין היתר:</p> <p>(א) ירכז את הידע המקצועי הדרוש לביצוע הוראות חוק זה ;</p> <p>(ב) יקבע ויפרסם סטנדרטים והנחיות לפיתוח סביבה חינוכית מעצימה ותומכת למחוננים ולמצטיינים ;</p> <p>(ג) יקבע את הדרישות ואת הקריטריונים להכשרה ולרישוי של סגלי ההוראה והניהול של החינוך למחוננים או למצטיינים בבתי הספר ויספק ליווי מקצועי שוטף לעבודתם ;</p> <p>(ד) יפעיל אמצעי פיקוח ובקרה על עבודת סגלי ההוראה והניהול, בין אם במסגרות קידום של משרד החינוך ובין אם במסגרות פרטיות.</p> <p>(ה) יהיה אחראי לביצוע "תכניות לימודים ייחודיות למחוננים ולמצטיינים" כאמור בפרק ה' לחוק זה ;</p> <p>(ו) יפרסם פעם בשנה דין וחשבון אשר יכלול, בין היתר-</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. סקירת המצב הקיים 2. דיווח על ההתקדמות בישום חוק זה ; <p>(ז) ירכז את הצרכים התקציביים ויקצה את התקציב המאושר על – פי קריטריונים שקופים.</p>

פרק ב': הגדרות

אוכלוסיית התלמידים המחוננים והמצטיינים כוללת את כל מי שעמדו בקריטריונים למחוננות ולהצטיינות ואותרו כשייכים לקבוצות אלו.

המחוננות היא אינטראקציה בין שלוש קבוצות של תכונות: א. יכולת בולטת ונדירה באחד מהתחומים להלן בשיעור של 1% של העליונים בכל שנתון מאוכלוסיית התלמידים הכללית ובלבד שיתקיימו שני תנאים נוספים: ב. התמדה בביצוע מטלות (הנעה) מעל לממוצע ג. יצירתיות ומקוריות מעל לממוצע	הגדרה של המחוננות	6.
ההצטיינות מוגדרת באופן זהה למחוננות, אך עם סטנדרטים מחמירים פחות למחוננות, בשיעור של 5% עליונים בכל שנתון, ובלבד שיתקיימו שני התנאים הנוספים הנ"ל.	הגדרה של ההצטיינות	7.
(א) יכולת אינטלקטואלית כללית (רב-כיוונית) (ב) יכולת אקדמית בתחומי ידע מוגדרים (ג) כישרון בתחומי האמנויות (ד) כישרון פסיכומטורי (בספורט).	תחומי המחוננות וההצטיינות	8.

פרק ג' : הפעולות שינקוט האגף

הפעולות שינקוט האגף במגמה לפתח, לקדם ולמצות את היכולות של המחוננים והמצטיינים
יכלול את איתורם של המחוננים והמצטיינים, את ליוויים ואת הכשרתם המיוחדת.

9.	טווח המחוננות	הגילאים המתייחסים לחוק זה הם לפי חוק חינוך חובה ובנוסף כיתות י"א- י"ב. <u>האחוז מהאוכלוסייה שהחוק מבקש לקבוע כמוגדרי מחוננות</u> - 1% מחוננים מכל שנתון - 5% מצטיינים מכל שנתון (כוללים בתוכם את המחוננים).
10.	דרכי האבחון	האגף יעמיד בכל אחד מתחומי המחוננות שהוצעו לעיל מבחנים פסיכומטריים, הישגיים ואישיותיים בהתאמה לשכבת הגיל, ולפי התפתחות המדדים בעולם. האגף יציע מדדים נוספים המבוססים על שאלונים, על תצפיות מובנות ועל ראיונות, בתנאי שיתקיימו בהם דרישות של מהימנות ותקפות.

פרק ד' : מסגרות ארגוניות

המסגרות שהאגף ימסד כדי לפתח תלמידים מחוננים ומצטיינים בכל מהלך דרכם במערכת החינוך יכללו, בין השאר :

(א) עבור מחוננים :

* 3 בתי ספר מיוחדים אזוריים

* כיתות מחוננים בבתי ספר רגילים ברשויות מקומיות, ובנוסף -

- שילוב לימודים אקדמיים

- מסלולי חונכות (mentoring)

- קורסים בית-ספריים המזכים בקרדיט אקדמי

(ב) עבור מצטיינים :

* יום בשבוע - כיתה מקובצת

* חוגי העשרה אחר הצהריים

* מרכזי משאבים בית-ספריים

* שילוב בקורסים אוניברסיטאיים

* פיתוח מסלולים אישיים

(ג) עבור מחונני-על

* טיפוח פרטני באמצעות מדריך / מנחה מיוחד בשכר

דברי הסבר נוספים על דברי התחיקה

חוק זה בא לעגן את הפעולות שהמדינה תנקוט במגמה לקדם את אוכלוסיית התלמידים המחוננים והמצטיינים במדינת ישראל למענם ולמען הישגיהן של החברה והמדינה כולה. החוק מכוון ליצור מנגנון מקצועי, חברתי וחינוכי אשר ידחף את מדינת ישראל להצטיינות. זאת על-ידי קידום אוכלוסיית תלמידים מיוחדת שתוכל להציע בבגרותה את כלל החברה אל אופקים חדשים בכל תחומי החיים – אוכלוסיית התלמידים המחוננים והמצטיינים. בהתאם לכך מטרת החוק היא לתת בידי המדינה כלים לאיתור ולטיפוח של התלמידים המחוננים והמצטיינים בכל הרצף ההתפתחותי במערכת החינוך ועד השתלבותם כבוגרים מובילים בכל מערכות החיים בישראל.

החוק המוצע קובע את זכותם של ילדים מחוננים ומצטיינים ללמוד בסביבה חינוכית מעצימה וקובע סטנדרטים בסיסיים המקובלים בעולם המערבי לשמירה על סביבה כזו, כמו גם הסדרים ארגוניים לביצוע הוראות אלה.

מחקרים שנערכו מצביעים בבירור על העובדה כי **מחוננים ומצטיינים** הם אוכלוסייה בעלת צרכים ומאפיינים מיוחדים המצריכים מענה ייחודי מותאם. מבחינה מנטלית ילדים מחוננים ומצטיינים זקוקים לאתגרים בתחומי הצטיינותם שיביאו לידי מימוש את הפוטנציאל שבהם.

ראוי לציין כי העלות הכלכלית הגבוהה של טיפול במחוננים ובמצטיינים היא השקעה לטווח ארוך ששכרה רב לכלל החברה. השקעה זו תוכיח את עצמה בכל תחומי העשייה הכלכלית, החברתית והביטחונית. עם זאת חובתנו המוסרית לפעול להעצמת הפוטנציאל שבכל מצטיין ומחונן לא רק כדי שיוכל לתרום לחברה העתידית של מדינת ישראל אלא גם כדי שיוכל לעשות לביתו במלוא כישרונותיו. חובתה של מערכת החינוך היא לדאוג למיצוי מרבי של יכולותיהם של התלמידים, וביניהם גם התלמידים ברוכי הכישרונות.

סדר יום מחקרי

הוועדה ממליצה כי כל הפעילויות לחינוך המחווננים והמצטיינים בישראל תלווינה במחקרי הערכה ומחקר בתחומים שלהלן:

א. כלי האיתור

יש "לתחזק" באופן שוטף את מערכות האיתור והמיון ולשפרן באמצעות מחקרים על מהימנות הכלים ועל תקפותם ועל הוגנות תרבותית.

ב. הטיפוח

- יש להעריך באופן שוטף את מידת האפקטיביות של שיטות שונות לטיפוח מחוננים ולהעלות אותה באמצעות הממצאים.
- יש לבדוק ציפיות ועמדות של הורים ומורים כלפי חינוך מחוננים.
- יש לבדוק במתודה ניסיונית את שאלת הגיל האופטימלי לתחילת התכנית.
- יש לזהות תת-משיגים בקרב המחווננים ולמפות את הסיבות לתת-משיגנות.
- יש לבדוק את השפעות החינוך למחווננים על חיי הרגש והחברה של המחווננים.
- יש לזהות מאפיינים אישיותיים, קוגניטיביים, חברתיים ומשפחתיים בקרב מחוננים.

ג. מעקבים

- יש להקים מסד נתונים מתפתח עבור כל תכנית משמעותית של חינוך למחווננים.
- יש לבצע מעקב ארוך טווח אחרי פעולותיהם והישגיהם של בוגרי התכניות למחווננים.

ד. מדדי הצלחה

- יש לגבש הגדרות של מדדי הצלחה של תכניות המחווננים.

ה. בדיקה "לאחור"

יש לבצע בדיקה של נתוני הרקע ומהלכי החיים של מבוגרים ישראלים אשר הגיעו להישגים מיוחדים בתחומי חיים שונים (כגון חתני פרס ישראל).
אין ספק שמחקר והערכה בתחום של חינוך המחווננים ישפכו אור בהיר יותר על שפע השאלות הקיימות היום ויאפשרו קבלת החלטות המבוססות על נתונים ועל מידע לצד תפיסות ערכיות. אפשר בהחלט לעודד את המחקר בתחום המחווננות על ידי שיתוף פעולה בין משרד החינוך לאוניברסיטאות. משרד החינוך יכול להעמיד מצידו לרשות המחקר בסיסי נתונים וסיוע תקציבי, וחוקרי האוניברסיטאות יתרמו את הידע התכני והמתודולגי.

מקורות התנגדות לטיפוח מחוננים

דעות קדומות על מחוננים ועל מחוננות

בפרק זה נמנה את הדעות המושמעות מדי פעם נגד מחוננים ונגד טיפוחם.

א. מבחינה היסטורית יש לעתים הרגשה בציבור שרק קו דק מפריד בין גאוניות לשיגעון. הורים מעדיפים שילדם יהיה "נורמלי" ויהיו לו חברים; הם פוחדים מהגאוניות. העובדה היא שילדים מחוננים הם בריאים גופנית ונפשית. שיעור הפתולוגיה הנפשית והחולי הפיזי בקרב ילדים ומבוגרים מחוננים זהה לשיעורם באוכלוסייה הכללית.

ב. יש חושבים ש"ראש גאוני" חושב אחרת ומנסה לעשות דברים אחרים, העומדים בסתירה לדרך המקובלת. גישה זו מסבירה למה אין אוהבים מחוננים: הם מכחישים את הדרך המקובלת; הם מעלים סימני שאלה לגבי הדרך הקונבנציונלית, ויש בכך איום. חשיבה לא קונפורמיסטית מפריעה ויוצרת תחושה של אי נוחות בקרב הציבור המאוחד סביב הדעה המקובלת. העובדה היא שאכן ילדים מחוננים עולים בממוצע על ילדים רגילים במקוריות, בחדשנות וביצירתיות שלהם, והציפייה מהם היא שהם יהיו בבגרותם פורצי דרך, ממציאים ומובילים.

ג. המחוננות עומדת בסתירה למגמה החברתית הרווחת של השאיפה לממוצע. בדמוקרטיה קיים "האמצע", והחמברה הופכת אותו לאידיאל ומנסה להגיע למצב שבו כל הילדים יגיעו לממוצע. ילדים שהם על לממוצע הם מעבר לאידיאל. לפעמים איננו רוצים שילד יסטה מהממוצע, כי הממוצע הוא האידיאל, ויש למגמה זו אפקט עוצר ומעכב. העובדה היא שברבע האחרון של המאה ה-20 השאיפה למצויינות ולהתבלטות מעל לממוצע הכללי הופכת בהדרגה לנחלת הכלל והאידיאל החברתי משתנה בהתאם.

ד. יש אנשים שאינם מאמינים בצורך בחינוך מיוחד למחוננים. הם חושבים שזה בא על חשבון החינוך לטעוני טיפוח ולתלמידים הנמצאים בסיכון. הם חושבים שהמחוננים ימצו את הפוטנציאל שלהם בכל מקום. בארה"ב דרשו להשוות בין התמיכה בחינוך למחוננים לבין התמיכה בחינוך מיוחד, אך הנשיא טען: "האם הם אינם מתקדמים מכל מקום?" כלומר למחוננים אין צורך בעזרה מיוחדת והם יכולים לפעול בכוחות עצמם. העובדה היא שמחוננים הלומדים בכיתות רגילות (אינקלוסיביות) סובלים משלושת האינטראקציות הדומיננטיות בבית הספר: עם חברים, עם המורים ועם החומר הנלמד. חוויות מתסכלות כאלה מדווחות על ידי תלמידים והוריהם במדינות רבות, ובכלל זה בישראל, הן בתשואול הווי והן בתשואול רטרואקטיבי. תלמידים מחוננים הלומדים בכיתות רגילות מתלוננים על שעמום, על ירידת ערך העצמי, על בעיות חברתיות, על סכסוכים עם מורים ועל התנהגות מפריעה.

ה. התכניות לקידום המחוננים נתפסות כמובלות על ידי אידיאולוגיה אליטיסטית וכעומדות בסתירה בולטת לגישה השוויונית והמאחדת בחינוך.
העובדה היא שאכן טיפוח המחוננים מונע על ידי שאיפה למצוינות. ביסוד טיפוח המחוננים עומדת האמונה כי במאגר הכישרונות הלאומי קיימים ילדים (ומבוגרים) יוצאי דופן, שונים, שיש לקדם.
השאלה אם הם ייהפכו ברבות השנים לאליטה מתנשאת או לאליטה משרתת תלויה בצוות העוסק בחינוכם.

לבסוף, חשוב לציין כי מרבית התלמידים המחוננים המצויים בתכניות מיוחדות ומרבית הוריהם שבעי רצון מהתכניות ולמעשה מעוניינים בתגבורן.

נספחים

נספח א

ועדת ההיגוי המקצועית לנושא של חינוך המחוננים

השם	מקום העבודה	התפקיד בוועדה
מר שלמה אלון	מנהל אגף המפמ"רים, משה"ח	
מר אמיר אלשטיין	מנכ"ל אינטל, ירושלים	
מר חיזקי אריאל	מנכ"ל העמותה למצוינות בחינוך	
גב' ענת גרשון	מנהלת ביי"ס אופק, ירושלים	
ד"ר ענת זוהר	האוני' העברית, ביה"ס לחינוך	ראש ועדת המשנה הפדגוגית
פרופ' זמירה מברך	אוני' בר אילן, סגנית הרקטור	
ד"ר האני מוסא	אוני' חיפה, המפמ"ר לעברית במגזר הערבי	
מר נפתלי מנהיים	מנהל התיכון ראשונים, הרצליה	
פרופ' ברוך נבו	אוני' חיפה, החוג לפסיכולוגיה	יו"ר הוועדה
ד"ר בלהה נוי	ראש אגף שפ"י, משה"ח	
גב' נאווה סגן	מנהלת אגף תכניות לימודים, משה"ח	
גב' איווה עתיר	מנהלת ביה"ס הלל, רמת גן	
ד"ר דוד פסיג	ביה"ס לחינוך, אוני' בר אילן	ראש ועדת המשנה לענייני תחיקה
מר דני פסלר	מנכ"ל מרכז החינוך ליאו-בק, חיפה	
פרופ' יאיר קארו	נשיא מכללת אורנים	
הגב' שלומית רחמל	המחלקה למחוננים, משה"ח	מרכזת הוועדה
ד"ר אסתי שלייר	סמנכ"ל לפדגוגיה ליאו-בק, חיפה	ראש ועדת המשנה למחקר

היועצים שהוועדה נעזרה בהם :

פרופ' צבי סבר

עו"ד יעקב שטיינברג

ד"ר אבי אופק

פרופ' גיואן פרימן

נספח ב

רשימת דוחות קודמים

- כוונים אפשריים לקידום תלמידים מחוננים
אלן גולדרינג; רוברטה מילגרם; מיכאל חן
נייר עמדה מס' 3.88, אוגוסט 1988, אוניברסיטת תל אביב, בית הספר לחינוך
- תלמידים מחוננים: בחינת ההגדרות, האיתור ודרכי הטיפול
ירושלים, התשנ"ו, 1996
מדינת ישראל, משרד החינוך התרבות והספורט / לשכת המדען הראשי